

Néhány mondat az idézett művekről. (Zenei anyaghoz)

XIV. magyar rapszódia

Liszt Ferenc első tizenöt magyar rapszódijának alapanyaga a magyar népies dal és tánc. (Vagyis nem a valódi magyar népdal és magyar néptánc.) **Nagyobb részük hangszeres verbunkos zene, illetve az akkor nemrég divatba jött csárdás muzsika. Mintegy ötödrészüik szöveges magyar népies műdal dallama.** Ezek mellett van bennük magyar népdal is, vannak olaszos és romános dallamok, vannak, amelyek egy német zeneszerzőtől valók és ott van közöttük a Rákóczi induló is (XV. magyar rapszódia, „rákóczi motívum” //rákóczi kvart//) Az első 15 után 30 évig nem írt magyar rapszodiát. Élete vége felé keletkezett az utolsó négy.)

Történelmi jelentőségű, hogy Liszt Ferenc a magyar rapszodiákkal – hangversenyein, nyomtatott kották formájában, tanítványai közvetítésével – megismertette a világgal a magyar népies zenét. Művészi jelentősége, hogy káprázatos feldolgozásban szólaltak meg s általuk megteremtett egy új, lassú–gyors tétel-párból épülő zenei formát.

A XIV. magyar rapszódia Liszt Ferenc legtöbbet játszott darabjai közé tartozik. A műben a közismert dal, „Magasan repül a daru...” rondóformaszerűen tér vissza. A komor hangulatú bevezetőben Liszt gyászindulóként használja fel a dallamot. (Lento, quasi marcia funebre). Megszólalnak benne ismeretlen forrásból származó dallamok éppúgy, mint az ismertebb népies műdalok, táncok dallamai.

Magyar fantázia

Bár Liszt Ferencet már egészen fiatalon, az 1830-s években foglalkoztatta a kifejezetten virtuóz, ünnepeltetésre szánt műfaj, a versenymű, csak később, az 1850-es években írta nagy zongoraversenyeit.

Legismertebbek az Esz-dúr, az A-dúr zongoraverseny és a Haláltánc. Népszerűségben alig marad el mögöttük a „briliáns” és „elegáns” **Magyar fantázia, a XIV. magyar rapszódia közeli rokona.** (Gárdonyi Zoltán szerint nem a XIV. rapszodiát, hanem annak korábbi változatát dolgozta át Liszt zongoraversennyé).

A mű eredeti címe: „Fantázia magyar népi dallamokra.” Keletkezésének éve 1852, ősbemutatója 1853-ban volt Budapesten. Érdekessége, hogy a bemutatón **Erkel Ferenc** vezényelte, *a zongoraszólót Liszt tanítványa Hans von Bülow* (Hansz fón Büló) *játszotta.*

A zongorára és zenekarra írt mű Liszt magyar rapszódiainak stílusát követi, látványosan virtuóz, nagyszabású, hatásos darab. Minthogy a 19. század közepén még nem volt ismeretes a valódi magyar népdalkincs, természetes hogy Liszt a cigányok által játszott és terjesztett népies melódiák, verbunkos dallamok, táncok anyagát dolgozta fel, a cigányoktól hallott modorban.

Les preludes

Az Európa országaiban ünnepelt csodagyermek és ifjú virtuóz pályájának kezdete egyetlen hangszerhez, a zongorához kötődik. *Liszt Ferenc azonban úgy érezte, hogy ahhoz, amit ő zenében akar elmondani, kevés egyetlen hangszer. Nemcsak megtanult zenekarra írni, hanem mestere lett a hangszerelésnek.*

A zenekari műfajokban nagy újítása a szimfonikus költemény volt. Tizenkét művet írt az új műfajban. Ezek szerkesztésmódjukban túllépnek a hagyományos szimfónián. Sokszor egy tételen belül valósítja meg a többtétélességet. Témái rövidek, variálhatók, harmóniai merészek. Előző korok hangsoraira épít. Szokatlan harmóniafűzéseket alkalmaz, a klasszikus hármashangzatok helyett gyakran hangzanak fel négyeshangzatok. Fontos azonban, hogy mindez a tartalom, a mondanivaló kifejezése érdekében történik. Ami döntően megkülönbözteti a klasszikus szimfóniák „abszolút zene” voltától: mindegyiknek meghatározott (zenén kívüli) programja van.

A **Les preludes** (Előjátékok) Liszt tizenkét szimfonikus költeménye közül a legnépszerűbb, legismertebb. Liszt Ferenc eredetileg egy kórusmű nyitányaként írta, de nem volt elégedett a gyenge szöveggel és végül is a megfelelő programot Lamartine (Lámártin - rövid ával) francia költő költeményében találta meg. *A partitúra elejére a kompozíció programját megelőző előszót írt, amelynek bevezető mondata így hangzik: „Mi más is életünk, mint előjátékok szakadatlan sora ahhoz az ismeretlen dallamhoz, amelynek első, ünnepélyes hangját a halál csendíti meg”*

(A folytatás csak olvasásra javasoltan szerepel itt. Akinek ideje van és érti, feltétlenül olvassa el! – „A szív fénylő hajnala a szerelem. Melyikünk sorsát nem zavarja azonban meg a boldogság első áradata után a vihar ereje, mely durva leheletével széttépi a gyengéd illúziókat, villámával lesújtja annak oltárát? És melyik mélyen sebzett lélek nem keres ilyen megrázkódtató sok után nyugalmat a természet idilli csendjében és saját emlékeiben? A férfi azonban nem sokáig képes ilyen nyugalomban élni és mikor a trombita felharsan, elsőnek rohan a csatába, a legveszélyesebb posztra, hogy a küzdelemben ismét visszanyerje önmagát és belső erejét.”)

A zene híven követi a fenti programot. A szimfonikus költemény e szerint oszlik öt egymásba kapcsolódó szakaszra.

1. Bevezetés, a halandó ember arcképe.
2. A szerelem boldogsága
3. Az élet viharai
4. A természethez való menekülés.
5. A harc és a hozzá csatlakozó epilógus (utószó)

Két tompa pizzicato (pengetett hang) nyitja meg a szimfonikus költeményt azután felhangzik a jellegzetes három hang, a Les preludes vezérmotívuma (vezér- gondolata): C – H – E . A mű többi témája jórészt ebből a zenei magból fejlődik ki.

LaCampanella

Niccolo Paganini 1831. március 31-én lépett fel először Párizsban. Liszt többek között a következőket írta róla 1840-ben, a nagy olasz hegedűs halálakor: „ Olyan rendkívüli feltűnést keltett, hogy tehetségére nem leltek természetes magyarázatot. Játékát természetfölöttinek vélték, sőt azt suttozták ró- róla, hogy az ördöggel cimborál.”

Liszt Ferenc 20 éves volt,. amikor először hallotta játszani. Akkor így kiáltott fel: „Micsoda ember, micsoda hegedű, micsoda művész. ” Teljesen magával ragadta, valósággal lenyűgözte őt Paganini hegedűjátéka.

Amikor Paganini kiválasztott Capriceait (Kaprisz) átírta zongorára, azt akarta megmutatni, hogyan tudja a zongorán pompázatos és ragyogó ruházatba öltöztetni őket a zongora hangjaiban,.

A hajmeresztő nehézségekkel telezsúfolt darabokat saját képességeire szabta. Egyedül ő, a „zongorafejedelem” tudta azokat megszólaltatni. Később, amikor az első megfogalmazást (Etudes d’ exécution transcendante d’apres Paganini //Etűd degzékűszion tranzandante dapre Paganini -Transzcendes etűdők Paganini nyomán) Weimarban átírta, egyszerűsítette őket, megszabadítva az öncélú nehézségektől. A második változat összefoglaló címe:Grandes étűde de Paganini (Grand étűd dő Paganini)

A Villa d’ Este szökőkútjai

Liszt Ferenc „Zarándok évek” címet viselő nagy zongorasorozatának III. kötete az 1867 és 77 közötti évtizedből való. Már keletkezésének ideje is mu-

tatja, hogy a benne található hét kompozíció más, mint a korábbiak. Más a stílusuk, a mondanivalójuk. Természeti képek, vagy művészeti benyomások helyett be- felé forduló monológok, tragikus hangú vallomások hangzanak el. A ciklusban lévő hét darabból például egy gyászinduló, három siratóéneke. Ám a ciklus 4-ik, legnépszerűbb darabja a „Villa d’ Este szökőkútjai” Liszt korábbi virtuóz- korszakának látványos pompáját idézi: sok-sok gyönyörű szökőkút hang- ját, ragyogását, illatát ábrázolja.

B-A-C-H fantázia és fuga.

Liszt Ferenc weimari korszakának elején (az 1850-es években) kezdett orgonára is komponálni. Ennek az időszaknak monumentális (hatalmas), virtuóz alkotásai közé tartozik a B-A-C-H preludium és fuga.(Praeludium und fuga über B-A-C-H 1855).

A Bach nevét alkotó négy betű négy zenei hang neve is, amelyek egymást követik a hangsorban (A-B-H-C). A közismert darab eredetileg orgonára készült, később ismét átdolgozta orgonára , de megjelent zongoraátíratára is.

A fantázia kezdetén dörgő basszus hangokon szólal meg a B-A-C-H motívum, amely a zenei fejlesztés folyamán ismétlődve, egyre megújulva hangzik fel.

A mű második része tulajdonképpen nem igazi fuga, Lisztet minduntalan elragadja lobogó fantáziája, áttöri a fuga formai korlátait.

A fuga végén méltóságteljesen, megtisztulva jelenik meg a téma, majd lendületes coda zárja a művet.

Ki volt az a nagy mester,akinek névbetűiből nagyszabású fantáziát és fúgát komponált Liszt?

Magyar koronázási mise

Komponálás ideje: 1866 – 67 (Graduale tétel 1869)

Bemutató: Buda, Mátyás templom, 1867. június 8.

Magyar hazájához való ragaszkodását Liszt Ferenc legszívesebben mindig egyházi zene-művek komponálásával juttatta volna kifejezésre. Ám ez csak két alkalommal vált lehetőséggé számára. Az egyik nagy műve, a Magyar Koronázási mise, I. Ferenc csá-

szár és Erzsébet császárnő magyar királyi párrá koronázásának ünnepségére készült. Egyik levelében azt írta Rómából barátjának, Augus Antal bárónak, hogy azt szeretné, ha őt bíznák meg a magyar koronázási mise megírásával „s hogy erre, mint mint katolikus, mint magyar és mint zeneszerző, méltónak bizonyuljak”. Augus Antal közbenjárására megbízás meg is érkezett a hercegprimástól. S bár az udvar szabályzata előírta, hogy koronázáskor, legyen az Bécsben, vagy Pesten, csak a bécsi Udvari Zenekar karnagyának ez alkalomra írt miséje hangozhat el, saját énekkarának és zenekarának, valamint bécsi szólistáknak a közreműködésével, maga Liszt Ferenc is és a magyar közvélemény, valamint a Budai Zeneegylet is mindent elkövetett, hogy az ünnepségen magyar művész alkotása hangozzék el. Végül Liszt Ferenc személyét és miséjét elfogadták, de megszólaltatói bécsiek voltak és Liszt Ferencet meg sem hívták a koronázásra és miséjének a Mátyás templomban elhangzó ősbemutatójára.

A mise – tömör zenei megfogalmazása ellenére is - 8 tételt foglalt magában (köztük a mise minden állandó részét): Kyrie, Gloria, *Graduale*, Credo, *Offertorium*, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei.

Az idézett – kórusra, szólistákra és teljes zenekarra írt – Sanctus tétel háromféle anyagból épül. A kezdet fenséges, erőteljes zene, amelyben a vonóshangszerek pontozott ritmusai képviselik a magyar színt. Ennek emelkedő dallamosságával éppen ellentétes a második, ereszkedő dallamú szakasz (Pleni sunt terra...). A harmadik rész (Hozsanna in excelsis) a mise vezérmotívumából, a „Christe” (eleison) verbunkos dallamából építkezik.

Szövege magyarul: *Szent, szent, szent a seregek ura, Istene. Tele van az ég és föld a te dicsőségeddel. Hozsanna a magasságban. Áldott, ki az úr nevében jó. Hozsanna a magasságban.*

Szent Erzsébet legendája

„Ha óhajom valósággá válik, ez a mű az új magyar zeneirodalmat gyarapítja majd” – írta Liszt Ferenc Rómából Mosonyi Mihálynak, a kor ismert magyar zeneszerzőjének.

A 800 éves thüringiai vár újjáépítése során, 1855-ben festette Moritz von Schwind (Moric fon Svind) hat képből álló freskóját, amelyen a szerencsétlen sorsú Árpád-házi Szent Erzsébet – II. Endre magyar király és a meráni Gertrúd lánya – rövid életének eseményeit örökítette meg. Lisztet zenére ihlették a képek, Erzsébetben egyik központi jelentőségűvé vált eszményét, a könyörületességet megtestesítő, jóságos és szenvedő fiatal nőt fedezte fel.

A cselekményt a képek alapján Wittgenstein hercegné vázolta fel, Otto Roquette német költő írta.

A komponálás munkája 1867-től 1872-ig tartott. Az oratórium felépítéséről Liszt – az előbb már idézett, Mosonyinak küldött levelében – a következőket írta. Ami magát a művet illeti, csak azt mondhatom Önnek, hogy kórusokra és szólókra oszlik. 6 zárt, de összefüggő számból áll. Ezek a következők: 1. Erzsébet Wartburgba érkezése. 2. A rózsacsoda. 3. A keresztes lovagok. 4. Zsófia örgrófné. – Erzsébet kiűzetése a Wartburgból. 5. Erzsébet imája. – A szegények kórusa – Erzsébet halála. 6. Hohenstaufen Frigyes ünnepélyesen eltemeti a szentet.

A Szent Erzsébet legenda Liszt első alkotása az oratórium műfajában. Ennek ellenére már sok benn a rendkívül finom, szép, kifejező részlet. Így például a zenekari bevezető, a rózsacsoda, a szegények kórusa, Erzsébet szólói.

Pesten 1865 augusztusában egymásután háromszor hangzott fel a mű Liszt vezényletével, a Pestbudai Zenede negyedszázados jubileuma alkalmából. A bemutató után Ábrányi Kornél ezt írta többek között: „A fentebbi nap Magyarország műtörténetében a legfényesebb, a legdicsőbb, a legmesszebbre kiható lapot fogja képezni.”

A Szent Erzsébet legenda hatalmas, mintegy háromórás mű. Két részletből áll, mindkettő három-három végigkomponált képből.

A mű rövid tartalma: a gyermek Árpádházi Erzsébet lelkes ünneplés (vegyeskar, gyermekkar) közepette megérkezik gyermek-vőlegénye, a thüringiai Hermann örgróf Lajos fiának otthonába, Wartburg várába. A magyar királylány kísérői közül egy főúr lép elő, ő adja át ünnepélyesen és féltőn új családjának az idegen udvarban II. Endre leányát.

A 2. kép a vadászatról hazatérő ifjú férj portréja. néhány esztendővel később. Éppen az erdőn-mezőn vándorló asszonyával találkozik. Kérdőre vonja, hogy miért indul útnak egyedül? Csak nem azért, hogy tilalma ellenére megint alamizsnát vigyen a szegényeknek? A megfélemlített fiatal asszony azt feleli neki, hogy csak rózsát szedett, azt rejtette a ruhájába. S íme, csoda történt. A szegényeknek szánt kenyér és bor, amit eldugott, valóban rózsává változott.

3. kép a keresztes lovagok vitézek jelenete: hadba indulnak a Szentföldre. Vezérük, Lajos örgróf búcsút vesz ifjú hitvesétől.

4. kép. A megözvegyült és fia haláláról értesülő gonosz, hatalomvágyó Zsófia örgrófné kitalálja, a viharos éjszakába küldi a férjét sirató fiatal özvegyet. Am Isten büntetése azonnal eléri: a viharban kigyullad és összedől a palotája.

5. kép: a magányosan, szegényes viskóban élő magyar királylány imája. Hálát ad Istennek és áldását kéri gyermekeire és távoli szülőhazájára. Csak a szegények szeretik és áldják őt.

6. kép. II. Frigyes német-római császár ünnepélyesen eltemeti Szent Erzsébetet, a szegények támaszát és vigasztalóját.

Loreley

Liszt Ferenc egyik legismertebb dala, amelyet a 19. század neves német költőjének, Heinrich Heinének (Heinrikh Hejne) a versére írt.

A Rajna völgyében (Meinz és Koblenz között) található a folyó vizéből kiemelkedő hatalmas Loreley-szikla (125 méter magas). Régen csak így emlegették: szikla (ley) és azért jártak oda, hogy a visszhangot „lessék” (luren). A visszhang úgy hat, mintha a sziklán keletkezne a moraj, de valójában a nem messze levő vízesés robajának visszaverődése). Ma Németország legismertebb helyeinek egyike, sokmillió turista keresi fel. (A név eredete nem igazán tisztázott. Vannak, akik azt feltételezik, hogy az ó német *lorlen* = *mormol*, *morajlik* szóból származik.)

A monda szerint Loreley egy szépséges szőke hajú lány volt, akit a kedvese elhagyott. Bánatában felment a sziklára, ám amikor a Rajna vizébe nézett, a vízbe esett. Tündérré változva jelent meg újra, a sziklán ülve arany fésűvel fésüli aranyhaját, miközben énekel. Elragadó éneke a sziklához csalogatja a Rajnán hajózókat, akik őt hallgatva nem a vízi utat nézik, hanem felfelé irányuló tekintettel őt csodálják és nekiütközve a sziklazátonyoknak, életüket veszítik.

Loreleyről népdal is született, a történetet sokan és sokféleképpen megírták. Legszebben a 19. század nagy német költője Heinrich Heine idézte fel világszerte ismerté lett költeményében. Loreley - és a szikla - hírnevét annak a 24 soros költeménynek köszönheti, amelyet a 19. század neves költője, Heinrich Heine írt 1823-ban. Liszt dala 1841-ben keletkezett.

Heinrich Heine

Loreley

*Nem értem, a dal mit idéz föl,
s hogy oly bús mért vagyok:
egy régi, régi regétől
nem szabadulhatok.*

*Már hűvös az este, a Rajna
nyugodtan folydogál,
a hegycsúcs sugarasra
gyúlt alkonypírban áll.*

*Ott fenn ül – ékszere csillog –
a leggyönyörűbb lány,
aranyhaja messzire villog
aranyfésűje nyomán.*

*Aranyban aranylik a fésű,
s közben a lány dalol,
hatalmas zengedezésű
varázs kél ajkairól.*

*A hajósnak a kis ladikban
szíve fáj, majd meghasad,
nem le, hol a zátony, a szirt van –
fel néz, fel a csúcsra csak.*

*Végül ladikot s ladikost
mélységbe sodorja az ár...
S hogy ez így lett, ő okozta
dalával, a Loreley.*

Szabó Lőrinc fordítása

*(Az alábbi kiadás alapján: A világirodalom legszebb versei az ókortól a XIX. századig.
Válogatta Lator László. Budapest, Európa, 1966. 320-321. o.)*